

Klaus A. Schneewind — Michael Beckmann — Anette Engfer *Eltern und Kinder. Umwelteinflüsse auf das familiäre Verhalten*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, Kohlhammer, 1983, ss. 229.

Rodzina jest pierwszym i przez długie lata bodaj najważniejszym środowiskiem, w którym wzrasta człowiek. Jej znaczenie dla rozwoju człowieka w różnych jego aspektach wielokrot-

nie stawało się przedmiotem badań i analiz badaczy o odmiennych orientacjach teoretycznych, związanych z różnorodnymi paradygmatami metodologicznymi.

Współcześnie w poglądach wielu autorów akcentowana jest potrzeba badań systemowych umożliwiających poznawanie wzajemnych zależności i oddziaływań w rodzinie w całej jej złożoności, przy uwzględnieniu kontekstu i nakładaniu się wpływów społeczno-środowiskowych. Znaczenie badań całościowych dających zintegrowany opis mechanizmów i wzajemnych interakcji pomiędzy wpływami społecznymi i rozwojem człowieka jest szczególnie akcentowane przez „psychologię ekologiczną”, której przedstawicielami są autorzy omawianej książki.

Po „przełomie kognitywnym”, który miał miejsce w psychologii w latach 70, mówi się obecnie o „przełomie ekologicznym”. Autorzy omawianej książki ujmują relacje wewnątrzrodzinne w perspektywie ekologicznej (s. 16).

Za twórcę orientacji ekologicznej w psychologii uważa się U. Bronfenbrennera, który zaprezentował swoje poglądy w głośnej książce *The Ecology of human development. Experiments by nature and design*, Cambridge — Massachusetts, London (Harvard University Press) 1979 (*Ekologia ludzkiego rozwoju*). Ekologia rozwoju w ujęciu Bronfenbrennera jest dyscypliną społeczną, która bada fenomen rozwoju w ujęciu kontekstowym. Psychologia społeczna, socjologia i antropologia to dyscypliny, które nie wystarczają autorowi do studiów nad rozwojem człowieka, ponieważ mają zbyt szeroki zakres i przede wszystkim dla żadnej z nich rozwój nie jest zagadnieniem podstawowym. Takie ujęcie, z czego U. Bronfenbrenner doskonale zdaje sobie sprawę, prowadzi do pominięcia decydujących wpływów, jakie wywierają na rozwój człowieka czynniki biologiczne. Jego zdaniem nie wypracowano dotąd stosownego schematu „interakcyjnych analiz biologicznych i społecznych sił rozwoju” co stanowi przyczynę istniejących zawężeń (s. 12).

Ekologia rozwoju człowieka, zdaniem U. Bronfenbrennera, zajmuje się naukowym badaniem wzajemnej, progresywnej akomodacji pomiędzy aktywną, wzrastającą jednostką ludzką, a zmieniającymi się właściwościami bezpośrednich układów, w których podlegająca rozwojowi osoba żyje, wpływów wywieranych na ten proces przez relacje między układami oraz przez szerzej pojmowane otoczenie, w którym układy są osadzone (s. 21).

U. Bronfenbrenner rozróżnia cztery ważne dla ludzkiego rozwoju systemy środowiskowe, które określa jako: mikrosystem, mezosystem, egzosystem, makrosystem. Mikrosystem to wzorzec działania, ról społecznych i stosunków międzyludzkich doświadczanych w danym układzie przez rozwijającą się osobę. Ujmowany jest on wraz ze wszystkimi szczegółowymi, materialnymi charakterystykami. Mezosystem obejmuje wszystkie wzajemne powiązania między dwoma układami (lub większą ich ilością), w których podlegająca rozwojowi osoba aktywnie uczestniczy. Egzosystem obejmuje jeden lub większą liczbę układów, w których jednostka nie uczestniczy aktywnie. Jednak to co w nich zachodzi, wywiera wpływ na układy, w których dana osoba uczestniczy. Makrosystem odnosi się do elementów treściowych i formalnych systemów niższego porządku (mikro-, mezo-, egzosystemów) występujących lub mogących występować na poziomach kultury, podkultury, rozumianych całościowo, wraz z przekonaniami czy też ideologią, stanowiącymi ich podstawę (ss. 22-26).

Autorzy omawianej książki podjęli próbę przeprowadzenia analizy struktur i procesów życia rodzinnego w kontekście relacji: makrosystem — egzosystem — mezosystem — mikrosystem.

Rodzina pozostaje w istotnych związkach z otaczającym ją zewnętrznym „światem społecznym” — makrosystemem, który nie jest amorficzny, lecz wewnętrznie ustrukturalizowany. Zajmuje ona w tych strukturach swoje określone a zarazem ważne miejsce. W ramach wspomnianych struktur rozgrywają się określone procesy społeczne pozostające nierzadko w ścisłych interakcjach ze zbiorem różnorodnych zjawisk wewnątrzrodzinnych. Zsumowane, zewnętrzne struktury społeczne egzystujące w ramach społeczeństwa globalnego w znacznej mierze współwyznaczają cechy strukturalne rodzin, sposób funkcjonowania oraz świadomość społeczną członków rodzin dotyczących ich życia. Współwyznaczają też dostęp poszczególnych kategorii rodzin do dóbr materialnych i kulturalnych. Zróżnicowanie najważniejszych aspektów życia rodzinnego zależy więc od miejsca, jakie zajmuje określony typ w

ogólnej strukturze społecznej, od statusu społecznego tej rodziny odnoszonego do struktury klasowo-warstwowej, społeczno-zawodowej, od charakteru społeczności lokalnej wraz z jej specyficznym układem mikrostrukturalnym (s. 17).

Nie mamy tu do czynienia z zasadą bezwzględnego determinizmu w odniesieniu do każdego przypadku. Indywidualne, osobowościowe cechy członków rodziny oraz przyjęte przez nich tradycje z przeszłości, odległe od ich aktualnego statusu społecznego, a także zewnętrzno-rodzinne i wewnątrzrodzinne sytuacje kryzysowe mogą powodować odchylenia od generalnego modelu zależności w relacji rodzina — struktura społeczna. Jednak statystycznie rzecz biorąc, we wzglądzie unormowanych warunkach wspomniane zależności dają się zaobserwować, są one doświadczalnie uchwytny. Wynika to z wielu przeprowadzonych badań empirycznych.

Autorzy mówią też o istnieniu wpływu odwrotnego, tzn. wpływu procesów rozgrywających się w rodzinie na zewnętrzne w stosunku do niej struktury społecznej, chociaż empiryczne udowodnienie tej hipotezy jest znacznie trudniejsze — szczególnie w odniesieniu do makrostruktur społecznych i całego społeczeństwa globalnego (s. 182).

Mezostuktury społeczne zajmują miejsce pośrednie między makrostrukturami a mikrostrukturami i trudniej jest je zdefiniować niż struktury, między którymi pośredniczą. W trakcie konstruowania modelu społecznych uwarunkowań rodziny mezostuktury mogą być metodologicznie przydatne. Istotnymi dla życia rodzinnego mezostukturami są przede wszystkim poszczególne typy społeczności lokalnych, a więc wieś, małe miasto, duże miasto, zakłady pracy, szkoły oraz kręgi sąsiedzkie, towarzyskie, rówieśnicze i rodzinne. Mezostuktury mają zdolność wyraźnego wpływania na profil i funkcje rodzin oraz mentalność ich członków. Przy tym mezostuktury podobnie jak mikrostruktury same są uwarunkowane makrostrukturalnie przy udziale makroprocesów rozgrywających się w społeczeństwie globalnym i warunkują z kolei w sposób wyraźny układy mikrostrukturalne oraz poszczególne rodzaje mikrostruktur — w tym rodzinę (s. 18).

Autorzy książki najwięcej uwagi poświęcają opisowi relacji wewnątrz rodzinnych tworzących system mikrostruktury. Wychodzą oni z założenia, że rodzina stanowi pierwsze i podstawowe środowisko społeczne dziecka. W nim rozpoczyna się i toczy główny nurt socjalizacji jednostki, przebiega jej rozwój i kształtują struktury poznawcze rozwijającej się osobowości. W rodzinie istnieją różne systemy powiązań i oddziaływań. Wytwarzają je poszczególne członkowie, z których każdy ma pewien wpływ na kształtowanie poziomu i treści powiązań oraz na rozwój osobowości i zachowanie się pozostałych osób (s. 24).

Układ wzajemnych stosunków, charakter więzi rodzinnej, wzajemne traktowanie siebie przez członków rodziny, ustosunkowanie się rodziców do siebie nawzajem, do dzieci i odwrotnie, określa to co potocznie nazywa się atmosferą rodzinną. Stanowi ona bezpośrednio środowisko życia psychicznego i rozwoju dzieci. W niej kształtuje się podstawowe doświadczenie dziecka i rozwijają zręby jego osobowości, które modyfikują pozarodzinne środowiska wychowawcze, wypełniają lub przekształcają, ale z którymi muszą się liczyć (s. 26).

Recenzowana praca stanowi próbę przeniesienia koncepcji ekologicznej na relacje wewnątrzrodzinne, dzięki czemu przeprowadzono wieloaspektową analizę życia rodzinnego. Wysunięte hipotezy zostały potwierdzone przez liczne badania empiryczne. Autorzy pracy omawiają zarówno badania własne, jak też wiele spośród dotychczasowych eksploracji dotyczących szerokiego wachlarza zagadnień. Ważną zaletą książki jest to, że jej twórcy nie ograniczają się do prezentacji rozmaitych danych empirycznych, ale uzupełniają je o interpretacyjny komentarz przytaczając bogatą literaturę naukową oraz własne uwagi i przemyślenia.

Zaletą recenzowanej pracy jest jej aspekt informacyjno-przeglądowy. Książka zawiera bowiem opis licznych badań empirycznych zarówno od strony uzyskanych rezultatów jak też z punktu widzenia stosowanych technik badawczych. Wyniki badań zostały przedstawione na licznych schematach, co ułatwia percepcję materiału.

Na zakończenie należy podkreślić, że praca K. Schneewinda, M. Beckmanna oraz A. Engfera stanowi cenny wkład do badań nad problematyką psychologiczną w rodzinie.

Książka umiejętnie łączy walory publikacji popularyzatorskiej z wymogami, jakie stawia się opracowaniom naukowym. Dzięki temu może być publikacją przydatną nie tylko pracownikom naukowym czy studentom, ale swoimi cennymi uwagami może służyć również wychowawcom i rodzicom.

KS. JÓZEF KRÓL